

HANNAH ARENDT'İN ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI

Zafer YILMAZ*

Özet: Bu çalışmada 20. yüzyılın önemli siyaset felsefecilerinden olan Hannah Arendt'in özgürlük anlayışı incelenmiştir. Arendt, insanın kendini özel alandan ayrılmış bir kamusal alan içinde gerçekleştirebileceği görüşü çerçevesinde; özgürlüğü siyasi bir tema olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda özgürlüğü, düşünce alanında yer alan bir olgu olarak görmemiş; özgürlüğün yer alması gereken özgün alan olarak, insani ilişkiler alanı olarak kabul ettiği ve siyasi alanla eşitlediği kamusal alanı göstermiştir. Ona göre, siyasetin varoluş nedeni özgürlüktür ve özgürlüğün deney (tecrübe) alanı eylemdir. Eylem ve siyaset, özgürlüğün var olduğu kabul edilmeden kavranamayacak şeylerdir.

Anahtar Kelimeler: Arendt, özgürlük, siyaset, eylem, kamusal alan.

Özgürlük, her zaman insanlığın en temel problemlerinden birisi olmuş, farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve bu nedenle de herkesin üzerinde uzlaşabileceği net bir tanımla yapılamamıştır. 20. yüzyılın önemli siyaset felsefecilerinden olan Hannah Arendt (1906–1975) ise, insanın kendini özel alandan ayrılmış bir kamusal alan içinde gerçekleştirebileceği görüşü çerçevesinde; özgürlüğü siyasi bir tema olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda özgürlüğü düşünce alanında yer alan bir olgu olarak görmemiş; özgürlüğün yer alması gereken özgün alan olarak, insani ilişkiler alanı olarak kabul ettiği ve siyasi alanla eşitlediği kamusal alanı göstermiştir. Ona göre siyasetin varoluş nedeni özgürlüktür ve özgürlüğün deney (tecrübe) alanı eylemdir. Eylem ve siyaset, özgürlüğün var olduğu kabul edilmeden kavranamayacak şeylerdir.¹

Arendt, siyasi alanda yer alması gereken bir olgu olarak gördüğü özgürlüğü, 'içsel özgürlüğe' karşıt bir anlamda kullanır. İç alan, insanların dış zorlamalardan kaçıp sığınabilecekleri ve kendilerini içinde özgür hissedebildikleri bir alana karşılık gelir. Bu iç duygu, dış ifadeden yoksun kalsa bile varlığını sürdürebilir. Bu bağlamda 'kendi'nin dünyadan kaçarak sığındığı bir alan olan 'iç alan' tanımı gereği siyasetle irtibatlı değildir.* Dolayısıyla içsel özgürlük her zaman dünyadan, kimsenin giremediği bir içsellığe doğru, çekilişi ön varsayar. Bu bakış açısına göre özgürlük problemi, siyasi alanda ya da insani ilişkiler alanında değil, içe bakışa açık olan istemin alanında çözülmeye çalışılır. Arendt'e göre ise, özgürlüğü istemin alanında çözmeye çalışmak,

* Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi A.B.D.

¹ Hannah Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, çev. B. Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 198–199.

* Arendt 'iç alanı' 'gönül' ve 'akıl' ile aynı anlamda kullanmamaktadır. İç alan, dünyadan kaçarak sığınılacak bir alan olarak değerlendirilirken, gönül ve akıl dünya ile karşılıklı ilişki içinde varolabilen durumlardır. Bkz., Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, s. 199.

özgürlüğü netleştirmek yerine yok eder. Çünkü bu alanda özgürlük insani deneyim alanından-kamusal/siyasi alandan- yoksundur.²

Arendt, içsel özgürlüğü siyasi bir tema olarak kabul etmese de, bu özgürlüğün varlığı ya da ortaya çıkışını siyasi ya da insani ilişkiler alanıyla ilişkilendirir. Arendt'e göre, "şayet insan ilk önce dünyevi, elle tutulur bir gerçeklik olarak bir özgürlük durumunu tatmamış olsaydı, içsel özgürlük hakkında da bir şey bilmesi mümkün olmayacaktı. İnsan kendisiyle etkileşim içinde değil, önce başkalarıyla etkileşimi sırasında özgürlüğün ya da karşıtının farkına varır. Düşüncenin bir sıfatı ya da istemin bir niteliği haline gelmeden önce özgürlük, özgür insanın hareketini, evden uzaklaşmasını, dünyaya girmesini ve sözle, edimle başka insanlarla bir araya gelmesini mümkün kılan bir statü/durum biçiminde anlaşılmaktaydı. Bu özgürlüğün (Freedom)^{**} öncesinde, özgür (Free) olmak için özgürleşmenin (Liberation) bulunması gerektiği açıktır: Özgür olmak için insanın kendini önce yaşamın zorunluluklarından özgürleştirilmesi gerekmiştir^{***}. Ama özgürlük statüsü/durumu, özgürleşme eyleminden otomatik olarak doğmaz. Özgürleşmenin yanı sıra, özgürlüğün aynı durumda bulunan başka insanların refakatine ve onlarla buluşabileceği müşterek bir kamusal mekâna da –başka bir deyişle her özgür insanın kendini sözle ve edimle dâhil edebileceği siyasi olarak örgütlenmiş bir dünyaya-ihtiyacı vardı".³ Arendt'in bu ifadeleri, Antik Yunan şehir devletlerinde var olan özgürlük anlayışını yansıtır ve özgürlüğe ilişkin kendi düşüncelerini içinde barındırır. Bu bağlamda Arendt için özgürlük, yurttaşların birbirleriyle karşılaştıkları ve yeni ilişkiler kurdukları kamusal alanda ortaya çıkan bir olguya işaret eder. Bir başka ifadeyle Arendt, Antik Yunan düşüncesinde var olan anlayışa bağlı olarak, siyasal özgürlük anlayışı geliştirir ve bu özgürlüğün ortaya çıkma zemini olarak da kamusal alanı gösterir. Dolayısıyla Arendt'in düşüncesinde 'bireysel özgürlük' anlamında bir özgürlük türünün olmadığı söylenebilir.

Arendt, kendi ortaya koyduğu özgürlük anlayışı ile seçme özgürlüğü (liberum arbitrium) arasında bir ayırım yapar. Seçme özgürlüğü istemin bir görüngüsü olarak belirir ve verili iki şey arasında tercihte bulunan ve karar veren insanın durumunu yansıtır. Seçme özgürlüğünde kararın önceden bir güdü

² Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, s. 198.

^{**} Arendt'in politik özgürlük için İngilizcede seçtiği sözcük 'freedom'dur. Ona göre serbestlik (liberty) ve özgürlük (freedom) farklı şeylerdir. Serbestlik terimi, engelsiz her şey için kullanılabilir ama özgürlüğün içeriği, kamusal olaylara katılımla belirlenir ve o, doğrudan politik bir yaşam biçimine götürür. Bkz., Nilgün Toker, Şiddete Karşı Politika: Hannah Arendt'in Şiddet Analizi, Birikim, sayı 41, 1992, s. 69.

^{***} Arendt, insanın zorunluluğa tabi olduğunu bilmezse özgürde olamayacağını ifade eder ve özgürlüğünü, kendini zorunluluktan kurtarmak için giriştiği ve hiçbir zaman tümüyle başarılı olamamış girişimler sayesinde kazandığını vurgular. Bkz., Hannah Arendt, İnsanlık Durumu, çev. B. Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 168.

³ Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, s. 201–202.

ile belirlenmesi söz konusudur⁴. Arendt ise özgürlüğü, bir yandan güdülerden öte yandan eylemin başta konulmuş ve etkisi öngörülebilir olan amacından bağımsız düşünür. Bir başka ifadeyle Arendt, önceden belirlenmiş ilkelerin insan özgürlüğüne gölge düşüreceği kanaatini taşır. Bu bağlamda daha öncede belirttiğimiz gibi özgür olmayı eylemde bulunmaya eşitler. Kendi ifadesiyle; “ne daha önce ne de daha sonra, insanlar eylemde buldukları sürece özgürdüler”⁵.

Yukarıda ifade ettiğimiz bakış açısı doğrultusunda Arendt, özgürlüğü her tür insani etkileşimin ve her tür topluluğun başlıca özelliği olarak görmez. Ona göre, siyasi bir teşekkül oluşturamamış topluluklar özgürlük deneyiminden yoksundur. Bu bağlamda kabile toplumları ve özel alan özgürlüğün görüleceği bir ortam sağlayamazlar. Bu örgütlenme biçimlerinde eylemlere ve davranışlara hâkim olan özgürlük değil, yaşam zorunlulukları ile yaşamın korunmasına yönelik kaygılar ve ilgililerdir. Öte yandan halkını evin dar sınırlarına süren ve böylelikle bir kamu alanının ortaya çıkmasına mani olan despotik yönetimler altındaki topluluklarda da özgürlükten bahsedilemez. Çünkü Arendt’e göre, siyaseten temin edilmiş bir kamu alanı olmadan özgürlük, kendisini görünür

⁴ Seçme özgürlüğü konusunda daha geniş bilgi için bkz., Necati Öner, İnsan Hürriyeti, Vadi Yayınları, Ankara, 1995, s. 18.

⁵ Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, s.207. Arendt eylem ile özgürlük arasında karmaşık bir ilişki kurar ve bu ilişkiyi ‘Geçmişle Gelecek Arasında’ adlı eserinde temellendirmeye çalışır. Ona göre, yeryüzüne konan insan yaşamı, organik doğanın bir parçası konumundadır ve kozmik süreçlerce kuşatılmış durumdadır. Bu anlamda insan yaşamı organik doğanın otomatik süreçlerine tabidir. Doğal ya da kozmik süreçler doğası gereği insan yaşamı için bir yıkım anlamı taşır. İnsan eylem aracılığıyla bu süreçlerin içinden çıkabilir ve kendisini özgür hissedebileceği bir dünya kurar. İnsanın oluşturduğu bu dünya doğal değil tarihsel süreçlerce çevrelenmiştir. Tarihsel süreçler, insan eyleyen bir varlık olduğu ölçüde, insanın başlatan, inisiyatif alan özelliği, yani initium (başlangıç) tarafından sürekli olarak yaratılır ve kesintiye uğratılır. Ona göre, eğer insan yapısı tarihsel süreçler de otomatik hale getirilirse, en az organizmamızı yöneten ve biyolojik olarak varlıktan varlık-dışılığa, doğumdan ölüme doğru ilerleyen doğal yaşam süreci kadar yıkıcı olurlar. Arendt’in insanlık tarihinde, taşlaşma dönemleri olarak ifade ettiği bu dönemlerde, özgürlük dünyevi, elle tutulur bir gerçeklik haline gelemmez. Yani siyasi bir görüngü olamaz. Arendt bu durumu şöyle ifade eder, “Siyasi yaşam taşlaştığı ve siyasi eylem otomatik süreçlere müdahalede bulunma gücünü yitirmeye başladığı için, özgürlük kolaylıkla ve yanlış bir biçimde özünde siyaset dışı bir görüngü olarak anlaşılabilir; bu şartlarda özgürlük, kendine özgü bir ‘erdem’i ve virtüzlüğü olan bir varoluş tarzı olarak değil, yeryüzündeki bütün yaratıklar arasında sadece insanın layık olduğu, neredeyse bütün etkinliklerinde izine ve belirtilerine rastlayabileceğimiz, ama buna rağmen ancak eylem kendi dünyevi mekânını yarattığında ve özgürlük gizlendiği yerden çıkararak bu mekânda kendini görünür kıldığında tam anlamıyla gelişme imkânı bulan yüce bir başış olarak tecrübe edilir”. (Bkz., Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, s.228-229) Eylemler sürecin oluşturduğu bu çerçevede gerçekleşirler ve sürecin otomatizmini kesintiye uğratırlar. Bu yönüyle özgürlük, eylemlerimizin sonuçlarını denetlememizi değil, beklenmedik ve öngörülemez olanın meydana gelmesini sağlar. Fakat eylemin gerçekleşebilmesi için de, bireyler arasındaki ilişkilerin özgür ilişkiler olması gerekir. Arendt’e göre, insanlar özgürlük ve eylemde bulunma yetisi gibi çifte ihsan sayesinde kendilerine ait bir gerçekliği -yani kamusal alanı- kurmaya muktedir olurlar. Arendt, bu gerçekliğin ortaya çıkmasını ise bir mucize olarak değerlendirir. Bkz., Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, ss. 228–231.

hale getirecek dünyevi bir mekândan yoksun kalır. Bu tür yönetimler ise insanların eylemde bulunması ve konuşması için gerekli mekânı oluşturamazlar ve dolayısıyla özgürlük de kendisini görünür hale getirecek dünyevi bir gerçekliğe sahip olamaz.⁶

Arendt, batı felsefe geleneğinde, özgürlüğün nasıl algılandığına ilişkin bir değerlendirme yapar ve geçmişle bu anlamda bir hesaplaşmaya girer. Batı felsefe geleneğinde özgürlük siyasi bir konu olmaktan çıkıp felsefi bir sorun haline getirilmiştir*. Özgürlüğün felsefi bir sorun olarak algılanışı ise iradenin içsel alanıyla bağlantılandırılmasında kendini ortaya koyar. Antik Yunan'da polis alanı özgürlüğün siyasetle bağlantısını güçlü bir şekilde kurarken, filozofların özgürlüğe bakış açıları bu bağlantıyı bulanıklaştırmıştır. Filozoflar özgürlüğü, başkalarıyla birlikte değil de, istemde, kişinin 'kendi' ile girdiği etkileşimde yaşanan bir olgu olarak değerlendirmişlerdir. Özgürlüğün statüsündeki bu değişimi, Platon'un filozofu ve tefekkür yaşamını (vita contemplativa) idealleştiren yaklaşımına dek geri götürmek mümkündür.⁷ Zira Platon, hayatında yaşadığı deneyimler sonucunda, insanların meseleleri üzerinde fazla durmaya değmeyeceğini düşünmüş, insana siyasi yaşam tarzı dışında filozof yaşam tarzını benimsetmeye çalışmıştır. Bu yaşam tarzına bağlı olarak da, bakışını bu dünyaya değil, idealler âlemine ya da kutsal olan şeylere çevirmiştir. Dolayısıyla Platon'un ulaştığı son nokta tefekkür hayatı olmuştur. Yani filozof, en yüksek ve en özgür yaşam tarzını oluşturan vita contemplativa için bir öngereklilik olarak siyasetten çekilmiştir. Çünkü filozofun seçtiği yaşam tarzı, siyasi yaşam tarzının tam tersidir. O nedenle Yunanlıların anladığı anlamda siyasi yaşamın tam da merkezinde yer alan özgürlük, neredeyse tanımlı gereği Yunan felsefesinin yapısına dâhil edilmesi mümkün olmayan bir fikir⁸ haline gelmiş, özgürlükte iradenin içsel alanıyla ilgili bir olgu olarak düşünülmüştür.

Özgürlüğün siyasi yaşam dışında düşünülmesinin bir başka örneği Helenistik dönem düşünce akımlarında, özellikle Stoacılar da kendisini gösterir. Stoacı akımın temsilcilerinden Epiktetos içsel özgürlük ve dışsal özgürlük

⁶ Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, s. 202.

* Arendt, özgürlüğün, insanlar arasındaki etkileşimin dışında, 'ben' ile 'kendi' arasında geçen etkileşimde ortaya çıkan bir şey olarak tecrübe edildiğinde, felsefenin de başlıca problemlerinden biri haline geldiğini ve bundan sonra özgür istem ile özgürlüğün eş anlamlı kavramlar olarak kullanıldığını ifade eder. Bu kullanıma bağlı olarak özgürlük, artık tam bir yalnızlık içinde tecrübe edilen bir olgu olarak değerlendirilmiş, felsefi anlamda bir özgürlük kavramı geliştirilmiştir. Arendt ise, özgürlüğü bir düşünce görüngüsü haline getiren ve böylelikle insanın deyim yerindeyse kendini dünyanın dışına koymasını mümkün kılan felsefi özgürlük kavramının, siyasi deneyim içerisinde tek bir dayanak noktası bulamayacağını düşünür. Ona göre, felsefi gelenek özgürlüğün, yığının yer aldığı siyasi yaşam alanının bittiği yerde başladığını ve özgürlüğün başkalarıyla birlikte değil, kişinin 'kendi' ile etkileşimi içinde tecrübe edildiğini neredeyse oybirliği ile kabul etmektedir. (Bkz. Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, s.212–214).

⁷ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti, Metis Yayınları, İstanbul, 2003*, s. 187.

⁸ Arendt, *Geçmişle Gelecek Arasında*, s. 214.

arasında bir ayırım yapar ve içsel özgürlüğü ön plana çıkarır. Epiktetos'a göre, özgürlük kişinin kendi arzularından kurtulmasına bağlıdır. Kendi kendine sınırlar koyan ya da kendini sınırlarken kendi gücüne dayanan, dışardan engellenebileceği bir alana girmeyen kişi özgürdür. Bu anlayışa göre, kişinin hem köle hemde özgür olması mümkündür. Arendt'e göre böyle bir anlayış, Antik Yunan'da varolan siyasi anlayışa ilişkin görüşleri kavramsal olarak ters yüz etmekten başka bir şey değildir. Zira Antik anlayışa göre insan, kendini zorunluluktan ancak başka insanlar üzerinde güç kullanarak kurtarabilirdi ve bu sayede kendisini özgür hissedebileceği kamusal alana girebilirdi. Özgürlüğü yaşayanlar ve özgürlüğe giden yolu açanlar (köleler) arasında bu şekilde bir ilişki kurulmuştu ve bu ilişki dünyevi bir gerçekliğe karşılık gelirdi. Oysa "Epiktetos bu dünyevi ilişkiyi, insanın kendi içinde bir ilişkiye uyarladı ve bu sayede hiçbir iktidarın insanın kendi üzerinde gerçekleştirdiği iktidar kadar mutlak olamayacağını ve insanın kendiyile mücadele ettiği, kendisine boyun eğdirdiği iç alanın, dünya üzerindeki herhangi bir evden/yuvadan çok daha fazla kendisine ait olduğunu, yani dış müdahalelerden çok daha güvenle korunmuş olduğunu keşfetti."⁹

Buraya kadar ortaya koyduklarımızdan Arendt'in, özgürlük konusunda Antik Yunan filozoflarıyla aynı düşüncede olmadığı görülmektedir. Filozoflar Arendt'in düşündüğünün aksine özgürlüğü, eylemde ya da başkaları ile birlikteyken değil, istemde, kişinin kendi ile girdiği etkileşimde yaşamaya başlayan bir olgu olarak değerlendirmekte ve siyasi alanın dışına çıkarmaktadırlar. Arendt ise, çeşitli nedenlerle insanı dünyadan özgürleştirmek isteyen felsefelerin gösterdiği düşünsel çabayı, her zaman için saf bir acı yokluğunun yaşandığı ve bu acıdan kurtulmuşluk hissiyatı içinde gerçekleştirilen bir tahayyül eylemi olarak değerlendirir ve bu durumun kamu alanının görseelliği ve işitselliğinden uzak dünyasızlık deneyimine karşılık geldiğini düşünür.¹⁰ Bu şekilde ortaya çıkan özgürlük anlayışının da, dünyada kendilerine ait bir yeri olmayan, dünyevi bir koşuldan yoksun olan kişiler tarafından keşfedildiğini vurgular.¹¹

Arendt, Hıristiyanlığın da, siyasetle bağdaşan özgürlük anlayışının üstünü örtüğünü belirtmektedir. Hıristiyan özgürlük düşüncesi, ilk Hıristiyanların özgür olmak için aflatlarını istedikleri kamu alanına karşı besledikleri şüphe ve husumet hislerinden doğmuştur. Bu bakış açısının altında yatan temel etken ise manevi kurtuluşa duyulan güvendir. Manevi kurtuluş için ise siyasi özgürlüğe ihtiyaç duyulmaz.¹² Bu anlayış bütün bir ortaçağ boyunca egemen olmuş ve özgür olmak siyasetten uzak durmaya eş tutulmuştur.

⁹ Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında., s. 201.

¹⁰ Arendt, İnsanlık Durumu, s. 158.

¹¹ Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, s. 199.

¹² Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında., s. 205.

17. ve 18. yüzyılda ortaya çıkan siyasi düşünce akımları da özgürlüğü siyasi alanın dışında değerlendirmişlerdir. Özellikle Hobbes ve Spinoza'nın yapıtlarında, özgürlük siyasi alanın dışında düşünülmüş¹³ ve güvenlik ile özdeşleştirilmiştir. Arendt'e göre, Hobbes ve Spinoza'ya nazaran siyasetin özüne ilişkin çok daha yüksek görüşlere sahip olan Montesquieu bile zaman zaman siyasi özgürlüğü güvenlik ile bir tutabilmiştir.¹⁴ Özgürlüğün güvenlik ile bir tutulması ise siyasi/kamusal alana ilişkin ilkeleri değil, özel alana ilişkin ilkeleri ön plana çıkarır ve korunması gereken yaşamın siyasi yaşam değil biyolojik yaşam olduğu düşüncesini pekiştirir.

Arendt'e göre, 19. ve 20. yüzyıllarda ise özgürlük ile siyasi yaşam arasındaki açıklık daha da büyümüştür. Yönetim olgusu siyasi alan ile bir tutulmuş, özgürlüğe yaşam süreci kadar, yani toplumun ve bireylerinin çıkarı kadar bile değer vermeyen atanmış hami gözüyle bakılmış, güvenlik konusu tayin edici bir ölçüt olma özelliğini sürdürmüştür. Arendt'e göre bu güvenlik, 'şiddetle öldürülme'ye karşı bireyin güvenliğinin sağlanması değil, bir bütün olarak toplumun yaşam sürecinin sakin ve rahat gelişmesine imkân veren bir güvenlidir. Arendt, burada ortaya çıkan yaşam sürecinin korunmasını ise özgürlükle direkt bağlantılı olarak düşünmez. Özgürlük sadece yaşam sürecini için bir zorunluluk olarak takip eder. Arendt, bu durumu şöyle ifade eder: "Burada özgürlük, siyasi yaşamın siyaset dışı amacını bile oluşturmaz, -şayet yaşam ve yaşamın dolaysız çıkarları ve zorunlulukları bir tehlike altında değilse, yönetimin aşmaması gereken sınırı oluşturan-marjinal bir görüngüdür."¹⁵

Arendt'e göre, modern dünyanın koşulları altında siyaset ve özgürlüğün çakışmasının artık ne düşünsel ne de deneyimsel koşulları oluşturulabilmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan düşünce akımlarından Liberalizm, topluluğa karşı bireyi öne çıkarmış, özgürlüğü siyaset alanının dışında tanımlayarak özel alanın dar sınırları içine kapatmıştır. Liberalizm 'siyaset azaldıkça özgürlük artar' sözünü parolası yaparak, özgürlüğün siyasetin bittiği yerde başladığına ilişkin düşüncüyü pekiştirmiştir. Dolayısıyla liberal bakış açısı insanın bu dünyada varoluş amacı olan mutluluğu, insanın özgür kabul edileceği ev yaşamının özel alanı içine oturtmuştur. Liberal anlayışın aksine Arendt, özgürlüğü ve buna bağlı olarak mutluluğu özel alanla değil, siyasal iktidarın sağlıklı bir şekilde paylaşımıyla özdeşleştirmekte ve böylece bir kamu mutluluğu kavramının sınırlarını çizmektedir.¹⁶

Totaliter rejimler ise yaşamın tüm alanlarını siyasetin istelerine tabi kılmak gibi bir eğilim içine girmiş ve yaşamın gizliliği ile siyasetten özgür olma hakkını tanımamak konusunda ısrarla tavır takınmışlardır. Arendt'e göre, bu

¹³ Berktaş, Tarihin Cinsiyeti, s. 187.

¹⁴ Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, s. 203.

¹⁵ Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, s. 204.

¹⁶ Levent Köker, İki Farklı Siyaset, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 92-93.

bakış acısı ise, siyaset ve özgürlüğün çakışması bir yana, bunların bağdaşabilirliğini dahi şüpheli hale getirmiştir.¹⁷ Çünkü totaliter rejimler teröre dayalı bir yönetim biçimidir ve terör, özgürlüğün gerçekleşme alanı olan kamusal alanı bütünüyle ortadan kaldırır. Bu yönüyle totalitarizm ve başvurduğu terörün özgürlüğe doğrudan bir saldırı rejimi olduğu söylenebilir.

Arendt'in yaptığı değerlendirmeler ışığında, modern çağa bir bütün olarak bakıldığında, özgürlüğün siyaset ile bağlarının koparıldığı ve insanın iç dünyasına ait bir deneyim olarak algılandığı görülmektedir. Bir başka ifadeyle, modern çağda özgürlük, siyasi yaşam alanının bittiği yerde başlayan ve başkalarıyla birlikte değil, kişinin kendi ile etkileşimi içinde tecrübe edilen bir olgu olarak düşünülmüştür.

Özgürlüğün siyaset ile bağlarının koparılması ve felsefi bir deneyime dönüşmesi, özgürlüğün daha çok (kişinin kendi üzerinde ve başkaları üzerinde kurduğu) egemenlik ile ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Yani başka iradelerden bağımsız ve sonuçta onlardan üstün olmaya yönelik bir özgür irade ideali ortaya çıkmıştır. Oysa Arendt için özgürlük ile egemenlik özdeşleştirildiği zaman, bu ya insan özgürlüğünün inkârına ya da bir insanın, başkalarının egemenliğinin yok edilmesi pahasına özgürlüğü satın alabileceği kavrayışına götürür. Ona göre: “İnsanın değil insanların bu yeryüzünde yaşadıkları gerçeğinin belirlediği insanlık durumunda, özgürlük ile egemenlik özdeş olmaktan o kadar uzaktırlar ki, birlikte varolmaları bile mümkün değildir. İster bireyler ister örgütlü gruplar şeklinde olsun insanın birer egemen olmak istediği her yerde istemin baskısına boyun eğilmek zorunda kalınır. Bu istem örgütlü bir grubun ‘genel istemi’ olabileceği gibi, kendime karşı zor kullandığım bireysel istem de olabilir. Şayet insanlar özgür olmak istiyorlarsa, reddetmeleri ve tanımamaları gereken şey tam da bu egemenliktir”.¹⁸ Çünkü özgür irade idesi gibi egemenlik idesi de antipolitiklidir. Son noktada, yalnızca tek bir kişi tam olarak egemen olabilir. Bu egemenliğin nihai siyasi ifadesi de tiranlıktır. Tiranlıktır ise tümüyle siyaset karşıtıdır, çünkü egemenliğini ancak şiddetle, yani siyaset dışı araçlarla sürdürebilir.¹⁹

Buraya kadar ortaya koyduklarımızdan Arendt'in özgürlük kavramıyla, sadece sınırlamalardan, zorlamalardan bağımsız olmayı ve neyi istediğimiz önemli olmaksızın, dilediğimizi yapmayı ifade etmediği anlaşılmaktadır. Özgürlük insanın iradi olarak eylemde bulunması şeklinde tanımlanmış, eylemde bulunma hali ise bireysel (özel) değil, kamusal bir yapı içerisinde düşünülmüş, özgürlüğe siyasi bir anlam yüklenmiş ve özgürlük ile kamusal alan karşılıklı bağımlılık içerisinde ele alınmıştır.* Bu bağımlılık anlayışı ise, felsefi

¹⁷ Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, s. 203.

¹⁸ Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, s. 223.

¹⁹ Berktaş, Tarihın Cinsiyeti, s. 187.

* Arendt'in eylemde bulunmayı kamusal bir yapı içerisinde düşünmesi ve bu durumu özgür olmaya eşitlemesi, ‘hak’ kavramından önce, insanların eylemlerini önplana çıkardığını gösterir. Yani siyasal örgütlenme düzeyinde bireylerin doğal, dokunulmaz, vazgeçilmez ve devredilemez

gelenekte ve modern çağın toplum teorilerinde, karşıtlığa dönüşmüş, özgürlüğün kamusal alanın sınırlarının bittiği yerde başladığı düşüncesi geliştirilmiştir. Böyle bir anlayışın ortaya çıkması da, Arendt'in siyasi yaşama anlam katan bir olgu olarak değerlendirdiği özgürlüğü yok etmiştir. Siyaset açısından hayati öneme sahip bir olgu olan özgürlüğün ortadan kalkması, kamusal alanın yıkıma uğradığının bir başka ifade şeklidir.

Sonuç olarak, Arendt'in özgürlük tanımının, batı siyasal düşüncesinde, önce Kant'ın ayırt ettiği sonra da İsaiah Berlin'in açılmadığı negatif ve pozitif özgürlük anlayışlarının dışında kaldığı söylenebilir. Berlin'in ortaya koyduğu biçimiyle, negatif özgürlük, müdahalenin olmaması halidir. Hiç kimse benim yaptıklarına karışmadıkça; zorlama ve engelleme olmaksızın seçimlerimi yapabildiğim oranda, negatif olarak özgürümdür.²⁰ Bir başka ifadeyle negatif özgürlük anlayışı genel olarak bireyin kendi bedeni ve zihni üzerindeki egemenliğini kapsar ve aynı zamanda birey yakın çevresi ve kişisel mülkiyeti üzerinde de bir egemenliğe sahip olur. Özgür olmak demek, kişinin zihnine, bedenine ya da mülkiyetine kimsenin dokunamaması, bunlar üzerindeki haklarını ihlal edememesi anlamına gelir.²¹ Pozitif özgürlük ise, müdahalenin olmamasından, başkaları tarafından kendi başına bırakılmaktan daha fazlasını, faillerin kendi benliği üzerinde denetim ya da benlik hâkimiyeti kurmada etkin rol oynamasını gerektirir.²² Pozitif anlamda özgür olmak, bireyin kendi seçimlerini yapabilmesi ve kendi iradesini gerçekleştirebilmesi anlamına gelir. Yani pozitif özgürlük negatif özgürlükten farklı olarak, kısıtlamadan ya da müdahaleden azade olmak değil, bir şeyler yapabilme özgürlüğüdür. Bu açıdan Berlin, pozitif özgürlüğü, bir anlamda kişinin kendi üzerinde egemenlik sahibi olması olarak tanımlar. Pozitif özgürlükçüler, özgürlüğü egemen olmak, daha açık bir deyişle kişinin kendi arzuları, tutkuları ve kendisini gerçekleştirebilmesi önündeki diğer engeller üzerinde egemenlik sahibi olması anlamına geldiğini savunurlar. Ama negatif özgürlükçüler de bu tür bir egemenlik peşindedirler. Negatif ve pozitif özgürlükçüler arasındaki fark, egemenliğin ya da denetimin negatif özgürlükçüler için birey tarafından, diğerleri içinse kolektif dolayısıyla uygulanmasıdır. Sonuçta egemen olmak, her iki taraf için de, özgürlüğe giden yolu belirlemektedir.²³ Arendt ise, daha önce de ifade ettiğimiz gibi denetim ve egemenlik içermeyen bir siyasal özgürlük anlayışı geliştirmekte, özgürlüğü insanın iradi olarak bir eylem yapması şeklinde tanımlamaktadır. Eylemde

haklarının önceliği bir kenara bırakılarak, bir topluluk (community) yaşamı içinde, o yaşamı ortak katılımıyla etkileme gücüne sahip insanların eylemleri merkeze konulmuştur. Bkz., Köker, a.g.e., s. 95.

²⁰ İsaiah Berlin, Two Concepts of Liberty, Political Philosophy içinde, ed. Anthony Quinton, Oxford Univ. Press, 1982, s. 141–142.

²¹ Fatmagül Berktaş, Hannah Arendt: Bir İnci Avcısı, Metafizik ve Politika içinde, Yayına Hazırlayanlar, S.Y.Öge-Ö.Sözer-F.Tomkinson, Boğaziçi Üniv. Yayınları, İstanbul, 2002, s. 265.

²² Philip Pettit, Cumhuriyetçilik, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s.37–38

²³ Berktaş, Hannah Arendt: Bir İnci Avcısı, s. 265.

bulunma halini ise, başka insanların varlığına bağlı olarak, bireysel (özel) değil, kamusal bir faaliyetin içinde bulunmak şeklinde düşünmektedir. Dolayısıyla Arendt için özgürlük, ne negatif özgürlük taraftarlarının savunduğu gibi bireysel kısıtlamalardan azade olmak, ne de pozitif özgürlük taraftarlarının iddia ettiği gibi kişinin arzularını denetleme iradesine sahip olmak anlamına gelir.²⁴ Ona göre özgürlük, insanların birlikte hareket edip, ortak bir dünya, yani kamusal bir alan oluşturdukları zaman ortaya çıkan, bu alanda gerçekleştirilen eylemlere bağlı olarak da sonuçları öngörülemez ve denetlenemez olan bir olguya tekabül eder.

Abstract: In this study, the understanding of freedom of Hannah Arendt, one of the most eminent political philosophers of the 20th century. Arendt, according to the view that human beings can realize themselves in the realm public separated from the realm private, considered freedom as a political theme. In this context, she did not regard freedom as a concept in the realm of thought; and, suggested the realm public which she considered as a realm of human relationships and equated with the realm of politics in which freedom should take place. To him, the reason for the existence of politics is freedom and the area of experience of freedom is action. Action and politics are the notions that cannot be understood without recognizing the existence of freedom.

Key Words: Arendt, freedom, politics, action, public realm.

Kaynakça

- Arendt, Hannah. **Geçmişle Gelecek Arasında**, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
-, **İnsanlık Durumu**, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Berktaş, Fatmagül. **Hannah Arendt: Bir İnci Avcısı**, Metafizik ve Politika içinde, Yayına Hazırlayanlar, S.Y.Öge-Ö.Sözer-F.Tomkinson, Boğaziçi Üniv. Yayınları, İstanbul, 2002.
-, **Tarihin Cinsiyet**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- Berlin, Isaiah. **Two Concepts of Liberty**, Political Philosophy içinde, Ed:Anthony Quinton, Oxford Univ. Press, 1982.
- Köker, Levent. **İki Farklı Siyaset**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.
- Öner, Necati. **İnsan Hürriyeti**, Vadi yayınları, Ankara, 1995.
- Pettit, Philip. **Cumhuriyetçilik**. çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Toker, Nilgün. **Şiddete Karşı Politika: Hannah Arendt'in Şiddet Analizi**, Birikim, Sayı:41, 1992.

²⁴ Fatmagül Berktaş, Tarihin Cinsiyeti, s. 185.